

KDYŽ AKTIVISMUS NESTAČÍ

Marianna Placáková

Kristen Ghodsee, *Second World, Second Sex. Socialist Women's Activism and Global Solidarity during the Cold War* (Durham – London: Duke University Press 2019) 328 s. ISBN 978147800181.

Americká antropoložka Kristen Ghodsee (autorka bestselleru *Proč mají ženy za socialismu lepší sex?*¹) se ve své nejnovější knize *Second World, Second Sex* věnuje rehabilitaci ženského aktivismu v poválečných socialistických státech na pozadí mezinárodní spolupráce ženských organizací během Dekády pro ženy vyhlášené OSN na léta 1976 až 1985. Hlavní pozornost autorky je tak zaměřena na tři hlavní konference (Mexico City 1975, Kodaň 1980, Nairobi 1985), které Dekádu pro ženy doprovázely a na nichž se poprvé potkali zástupci a zástupkyně z kapitalistického Západu, socialistického Východu a z tzv. rozvojových zemí, aby diskutovali ženskou otázku. Kniha také obsahuje tři případové komparační studie (o USA, Bulharsku, Zambii) věnující se dobové vládní legislativě a jejímu vlivu na lokální postavení žen.

Hlavní argumenty knihy jsou, že lze mluvit o ženském aktivismu v případě žen, které působily ve státních organizacích socialistických států východní Evropy, že postavení žen v socialistických státech bylo v sedmdesátých a osmdesátých letech lepší než těch v západních liberálních demokraciích a že díky studenoválečné soutěži mezi Západem a Východem progresivní legislativa socialistických států, týkající se práv a postavení

¹ Kristen R. Ghodseeová, *Proč mají ženy za socialismu lepší sex*, přel. Sylva Ficová (Brno: Host, 2020).

žen, přispěla k prosazení té ve Spojených státech amerických. Tyto argumenty jsou rámovány autorčinou kritikou současného mainstreamového liberálního feminismu (který chápe jako produkt neoliberálního kapitalismu), jehož silná pozice vychází z rozpadu socialistického projektu na konci osmdesátých let. Dominance liberálního feminismu se podle Ghodsee projevila na politické úrovni již na 4. Světové konferenci OSN o ženách (Peking 1995), kde reprezentantky postsocialistických států nebyly zahrnuty do rozhodujících jednání. Opomenutí významu socialistického projektu se dále podle autorky ukazuje například v jeho absenci v současné západní mainstreamové historiografii o ženském aktivismu.²

Binární pohled

V politicko-aktivistické pozici Ghodsee se projevuje největší přínos i slabina této publikace. Na jedné straně tato pozice umožňuje autorce nově přepisovat zavedené výklady, na druhé se sama dopouští spousty zjednodušení a nepotvrzených hypotéz. Tyto domněnky prezentuje jako seriózní závěry, které však občas působí jen jako prosté převrácení zažitých výkladů o „zlém Východu“ a „dobrém Západu“. Nejproblematictější se jeví právě tato binární perspektiva, v níž jako by pouze přebírala dobová východiska studenoválečné rétoriky. Na rozdíl od současné historiografie, která naopak hledá spojitosti mezi těmito geograficko-politickými oblastmi, chápe je Ghodsee jako dvě naprosto oddělené celistvé a konfliktní sféry – Západ, reprezentovaný liberálním feminismem, a Východ se státně-socialistickým feminismem. Z tohoto pojetí tak vypadávají různá levicová a marxistická feministická hnutí na Západě stejně jako jakýkoli ženský aktivismus mimo oficiální instituce v socialistických státech – v případě Československa lze mluvit o různých aktivitách v rámci disentu (např. dopis čtyřiceti devíti žen Gustávu Husákovi na obranu Zdeny Erteltové³ nebo hnutí Pražské matky z konce osmdesátých let) či neoficiální umělecké scény.⁴

Toto binární pojetí používá Ghodsee i v pohledu na prosazování genderové rovnosti. Na Západě, kde podle autorky převažovala liberálně feministická orientace ve státech prosazovaných zákonech a deklaracích, tak byla prosazována rovnost na základě stejnosti pohlaví na rozdíl od státního socialismu, kde se jednalo o prosazování rovnosti na základě jejich diference. Nehledě na zjednodušující pohled na tuto problematiku (v socialistickém Československu se začala například posledně zmiňovaná rovnost

² Na knihu vyšla v místním kontextu již recenze Adély Gjuričové, která se v mnohých argumentech s touto recenzí shoduje. Srov. Adéla Gjuričová, „Kristen Ghodsee, Second World, Second Sex“, *Střed* 11 (2019), č. 2, s. 109–114.

³ „Čtyřicet devět žen se solidarizuje se Zdenou Erteltovou“, *Informace o Chartě 1* (1978), č. 11, s. 21, 22. Zdena Erteltová, opisovačka Edice Petlice, byla tehdy obviněna z údajné prostituce a nedobrovolně hospitalizovaná na venerologickém oddělení.

⁴ Srov. Marianna Placáková, „Československá cesta jako východisko. Feministické umění v období státního socialismu“, *Sešity pro umění, teorii a příbuzné zóny* 13 (2019), č. 27, s. 26–63.

prosazovat až během šedesátých let v reakci na neuspokojivou politiku propagující prvně zmiňovanou rovnost během let padesátých⁵), hlavní problematičnost autorčiných argumentů vychází především z toho, že je příliš nedokládá dobovými příklady. Na jedné straně tak ukazuje případ Bulharska, které uznávalo specifickou pozici žen a zavádělo tak silnou sociální podporu matkám a rodinám s dětmi v podobě státních příspěvků, mateřské dovolené a zakládání systému předškolních dětských zařízení na začátku sedmdesátých let. Na druhé straně ale v případě USA prosazování rovnosti na základě stejnosti ukazuje pouze na současné knize Sheryl Sandberg,⁶ provozní ředitelky Facebooku, u níž se jedná o hyperindividualizovaný návod na to, jak jako žena uspět v dnešním korporátním světě. Problematické jsou těchto dvou různých přístupů k prosazování rovnosti a například roli diferencialistického feminismu v dobové diskuzi na Západě ale v knize nenajdeme.

Zjednodušující pohled lze najít i v chápání a zavádění politiky socialistických států pouze po vzoru Sovětského svazu. Státní ženské organizace v socialistických i tzv. rozvojových zemích tak Ghodsee jednoduše chápe jako poválečné verze ruského Ženotdělu (ženský odbor komunistické strany 1919–1930) s různými lokálními obměnami. V případě Československa, jak ukázala historička Denisa Nečasová, je ale u ženských organizací po roce 1948 důležitá i formální a personální návaznost na odkaz prvo-republikové liberální Ženské národní rady (jejich podoba a pravomoci se navíc během čtyřicetiletého období mnohokrát zásadně proměnily⁷). Stejně tak není možné chápat zavádění právních reforem zrovnoprávňujících postavení žen po roce 1948 jen jako jednostranné následování sovětského vzoru, jelikož mnoho z nich bylo připraveno již v předúnorové době.⁸

Státně-socialistický aktivismus

Hlavní teze Ghodsee se týká interpretačního zhodnocení státně socialistického projektu a role žen v jeho politických strukturách. Autorka se zde okrajově věnuje dlouhodobé debatě o podstatě a přínosu socialistických států ženám. Argumentačně se v ní klaní na stranu těch, kteří jejich zaváděnou politiku chápou pozitivně v tom smyslu, že po-

⁵ Barbara Havelková, „Tři stadia genderu v socialistickém právu“, in Hana Havelková, Libora Oates-Indruchová (eds.), *Vyvláštěný hlas. Proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989* (Praha: Sociologické nakladatelství 2015), s. 45–82; Marianna Placáková, „Člověk, nebo sexus? Diskuze k českému vydání knihy Simone de Beauvoir ‚Druhé pohlaví‘“, *Filosofický časopis* 68 (2020), č. 6, s. 865–886.

⁶ Sheryl Sandberg, *Lean In: Opřete se do toho. Ženy, práce a vůle uspět*, přel. L. Kárníková, A. Kárníková (Praha: Dokořán, 2013).

⁷ Srov. Denisa Nečasová, *Buduj vlast – posílíš mír!: Ženské hnutí v českých zemích 1945–1955* (Brno: Maticе moravská, 2011). Dále např. Květa Jechová, „Emancipace shora: ženské organizace v českých zemích v druhé polovině 20. století“, *Paměť a dějiny* 7 (2013), č. 4, s. 3–18.

⁸ Například návrhy právních úprav Milady Horákové týkající se manželského a rodinného práva. Srov. Nečasová, *Buduj vlast*, s. 115.

stavení žen v socialistických zemích na mnoha úrovních zlepšila.⁹ Dále se vymezuje vůči tradičnímu chápání ženského aktivismu pouze jako feministického hnutí „zdola“, stejně tak jako vůči konceptům státního feminismu, vztahujícím se pouze na západní liberální demokracie (legální existence neziskových organizací, odborů a pluralitního systému politických stran, kde mohou ženy prosazovat své zájmy a ovlivňovat tak státní politiku).¹⁰ Ghodsee navrhuje po vzoru čínské historičky genderu Wang Zheng¹¹ rozšířit pojem státního feminismu i na socialistické státy, kdy přes centralistickou povahu jejich řízení nevidí ženy ve státních strukturách pouze jako vykonavatelky státní moci, ale jako aktivní činitele podílející se na státní politice a prosazující vlastní zájmy.

Ačkoli by s tímto závěrem člověk rád souhlasil, způsob, jakým ho Ghodsee ilustruje, mu moc přesvědčivosti nedává. Pro svůj příběh si Ghodsee vybírá několik žen – Elenu Lagadinovou, genetičku a od roku 1968 předsedkyni Výboru bulharského ženského hnutí (dále VBŽH), která hrála důležitou roli při průběhu Dekády OSN, Krastinu Tcho-makovou, vedoucí zaměstnankyni VBŽH, původem z chudého, negramotného rolnictva, vstoupivší do bulharské komunistické strany již v roce 1938, nebo Soniu Bakishovou, šéfredaktorku svazového časopisu *Ženata dnes*. Tyto reprezentantky aktivismu (které poněkud problematicky označuje termínem „státně socialistické ženy“) chápe Ghodsee jako stoprocentní hrdinky, které nesou žádnou míru problematizace. Ačkoli sama zmiňuje, že jim vysoké posty v politické hierarchii zajišťovaly ekonomické výhody, potřebuje je vždy argumentačně ospravedlnit, což většinou dělá skrze pamětnický narativ. Sonia Bakish, manželka člena politbyra a dlouholetého bulharského premiéra Stanka Todorova, je tak ze své pozice „rudé šlechty“ „vyviněna“ historikou o tom, že svých výhod nijak nezneužívala, do redakce nejezdila limuzínou, ale městskou hromadnou dopravou, jak vzpomíná novinářka Maria Dinková (s. 60).

Tyto poznámky jsou pro Ghodsee v její argumentaci důležité, protože zde ženy ve vysokých funkcích pojímá primárně jako aktivistky, které se podstatou svého politického směřování výrazně odlišovaly od svých kolegů – mužských funkcionářů (elit), snažících se udržovat patriarchální status quo. Tento binární pohled narušuje v již zmiňovaném článku Wang Zheng, která tvrdí, že je ve státně-socialistickém projektu zapotřebí přiznat aktérům v rámci vládnoucích struktur možnost prosazování vlastních zájmů na základě jejich genderu jako subjektivní identity, zároveň je ale třeba chápat tehdejší politický systém jako složitější síť institucionálních mechanismů. Z argumentace Ghodsee, v níž na jedné straně stojí ženské organizace a ženský tisk oproti státu a straně (reprezentované muži) na straně druhé, tak například naprosto vypadává

⁹ Např. Maxine Molyneux, *Women's Movements in International Perspective: Latin America and Beyond* (New York: Palgrave, 2001).

¹⁰ Např. Amy Mazur, Dorothy E. McBride, *Comparative State Feminism* (New York: Sage Publications, 1995).

¹¹ Wang Zheng, „State Feminism? Gender and Socialist State Formation in Maoist China“, *Feminist Studies* 31 (2005), č. 3, s. 519–551.

i role expertů vyjadřujících se k ženské otázce, jejichž expertíza nebyla podmíněná jejich subjektivním genderem (v případě Československa například Státní populační komise¹²), a byla založena na sociologických zkoumáních společnosti. Oblast politiky a expertízy se zároveň prolínala i v personálním obsazení ženských organizací, které rovněž spolupracovaly s vědeckými pracovišti.¹³

Příkladem složitého vztahu jednotlivých aktérů uvnitř systému může být problematika mateřské role žen v šedesátých letech v Československu. Osmnáctitýdenní mateřská dovolená, zavedená v roce 1950, byla tehdy v zákoníku práce několikrát prodloužena (v roce 1969 až na dva roky) společně s další ekonomickou podporou materiálního zabezpečení.¹⁴ Otázkou, kterou si tak můžeme položit, je, co k těmto právním změnám vedlo. Konflikt mezi zaměstnaneckou a mateřskou rolí se v šedesátých letech stal jedním z hlavních témat v řešení ženské otázky.¹⁵ Na jedné straně tu byl zájem státu, který se mj. snažil zlepšit populační vývoj společnosti. Dále tu byly analýzy expertů, které například ukazovaly problematičnost kolektivní péče o děti (týdenní jesle) v kontextu psychického a emocionálního zdraví dítěte.¹⁶ Shodné názory expertů na prodloužení mateřské dovolené ale neexistovaly.¹⁷ A pak tu byla například novinářka Helena Klímová, která se tomuto tématu v šedesátých letech dlouhodobě věnovala v *Literárních novinách*. Ve svých článkách vycházela nejen z investigativní žurnalistiky (navštěvovala různá státní zařízení kolektivní dětské péče), ale i z dobových kritických názorů expertů na tehdejší situaci.¹⁸

Míru „zásluh“ jednotlivých aktérů na prosazení delší mateřské dovolené, jež umožňovala zůstat matkám déle doma s dětmi, je proto obtížné určit. Sama Klímová ve své pamětnické výpovědi tvrdí, že svazový časopis *Vlasta* ze začátku na toto téma uveřejňované na stranách *Literárních novin* reagoval kriticky, a to na podnět ÚV KSČ. Delší

¹² Jednalo se o poradní orgán vlády v genderově relevantních otázkách, v němž působili experti a expertky z oblastí demografie, práva, psychiatrie, psychologie, gynekologie, sexuologie, sociologie, urbanistiky, statistiky, ekonomie, ekologie. Srov. Hana Havelková, „(De)centralizovaná genderová politika: Role Státní populační komise“, in Havelková, Oates-Indruchová, *Vyvláštěný hlas*, s. 125–168.

¹³ V Československu byla v ideologické komisi Výboru československých žen v polovině šedesátých let například socioložka Libuše Háková z ČSAV. Československá rada žen zase spolupracovala na přelomu šedesátých a sedmdesátých let s Ústavem sociálně politických věd při Univerzitě Karlově. Srov. Jechová, „Emancipace shora“; Petra Počárevská, *Československý svaz žen v letech 1965–1975* [diplomová práce] (Praha: Univerzita Karlova) 2017, s. 57, 58.

¹⁴ Havelková, „Tři stadia genderu v socialistickém právu“, s. 65, 66.

¹⁵ Státní populační komise například v roce 1962 na toto téma uspořádala celostátní konferenci.

¹⁶ Josef Langmeier, Zdeněk Matějček, *Psychická deprivace v dětství* (Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1963).

¹⁷ „Spor o ženu naší doby“, *Vlasta* 21 (1967), č. 41, s. 6, 7; „Beseda o ženách“, *Květy* 119 (1968), č. 24, s. 5–7.

¹⁸ Např. Helena Klímová, „...jako míšeňské jablíčko, jako z růže květ...“, *Literární noviny* 12 (1963), č. 7, s. 1, 6; Helena Klímová, „Děti a denní jesle. Hovoří odborníci“, *Literární noviny* 12 (1963), č. 12, s. 6; Helena Klímová, „Hádání o rodině (diskuze)“, *Literární noviny* 15 (1966), č. 11, s. 3, 6.

mateřskou dovolenou podle ní v roce 1968 ale prosadila Státní populační komise (!) právě na základě expertních posudků o dětské deprivaci a popularizaci tohoto tématu ve společnosti, na němž se kromě *Literárních novin* podílel také třeba populární dokument *Děti bez lásky* (režie Kurt Goldberg, 1963). V této interpretaci Klímová samu sebe chápe jako aktivistku zastupující zájmy žen, která díky své novinářské práci napomohla ke zlepšení jejich mateřské pozice.¹⁹

Ve své argumentaci Ghodsee zdůrazňuje roli Výboru bulharského ženského hnutí jako platformy umožňující ženám prosazování vlastních zájmů. Zavedení podobných opatření jako v Československu (delší mateřské dovolené, ekonomické podpory rodin s dětmi) na začátku sedmdesátých let ale vykládá jednostranně a bez jakýchkoli dokladů jen jako výsledek požadavků Výboru bulharského ženského hnutí, kterým vláda vyšla vstříc: „udělali (Ústřední výbor Bulharské komunistické strany – pozn. aut.) to, co bulharské ženy chtěly (s. 70). Zjednodušující pohled na výsledky prosazování zájmů žen v tehdejší politickém systému a jejich realizace se prolíná celou knihou. Ghodsee zde sice popisuje pravomoci VBŽH (který mohl zastupovat ženy před státními úřady a zajistit například těhotné ženě vhodnou práci odpovídající jejímu fyzickému stavu) a jeho aktivity (například jak si Elena Lagadinová písemně stěžovala ÚV BKS na nedostatek bot pro děti s plochými nohama a hezkého oblečení v místních obchodech nebo na neplodnost mužů z důvodů neléčených pohlavních nemocí), jedná se ale spíše o menší zmínky bez ambic na analýzu dobové praxe a dopadu snah VBŽH na dobovou realitu.²⁰

Otázka seberealizace

Jednu z charakteristik státně-socialistického feminizmu vztahuje Ghodsee k termínu seberealizace (self-actualization). Jedná se o pojem, který použil americký psycholog Abraham Maslow v rámci svého konceptu pyramidy lidských potřeb, v níž jsou potřeby člověka hierarchicky řazeny od základní potřeby fyzického zabezpečení přes emocionální zájem až k seberealizaci ve smyslu naplnění vlastního osobního rozvoje.²¹ Maslowův

¹⁹ Helena Klímová, „Z podpisu Charty jsem měla velikou radost a pocit vnitřní svobody“, in Marcela Linková, Naďa Straková (eds.), *Bytová revolta. Jak ženy dělaly dissent* (Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2018), s. 124.

²⁰ Jako skvělý příklad analýzy struktury, zájmů a realizace snah státně-socialistických ženských organizací lze zmínit knihu Denisy Nečasové, která se zabývala první polovinou padesátých let v Československu a k možnosti prosazování zájmů žen ženskými organizacemi se v tomto období staví značně kriticky. Srov. Nečasová, „Buduj vlast“. Se závěry Denisy Nečasové polemizuje ve své diplomové práci Kristína Kallay, která ženám v ženských organizacích naopak možnosti prosazování vlastních zájmů připisuje. Ačkoliv se jedná o podnětný přístup, závěry Kallay jsou podloženy spíše teoreticky než pramenně a navíc bez znalosti širšího kontextu (s Nečasovou např. polemizuje na základě jednoho článku bez znalosti její předešlé knihy, která je nejdůležitějším příspěvkem k tématu). Srov. Kristína Kallay, *The Czechoslovak Women's Union (1950–1990): a Union for the Women, a Union for the Party?* [diplomová práce] (Budapešť: CEU, 2015).

²¹ Abraham Maslow, *Motivation and Personality* (New York: Harper, 1954).

koncept aplikovala americká feministka Betty Friedan v knize *The Feminine Mystique* na popis situace amerických žen na začátku šedesátých let, kdy tvrdila, že ženy v domácnosti jsou uvězněné na nejnižších stupních pyramidy a práce mimo domov by jim měla pomoci k vlastní seberealizaci.²² O patnáct let později tento termín posloužil Barbaře Wolfe Jancar v knize *Women under Communism* k rozlišení mezi socialistickými zeměmi a západním feministickým hnutím v tom smyslu, že prvně zmíněné se v zavádění svých politik soustředily pouze na ekonomickou rovinu emancipace a k seberealizaci žen, na rozdíl od západního feministického hnutí, nenapomáhaly.²³

Ghodsee svou argumentaci staví na závěru Jancar, akorát ho rétoricky obrací z negativního vyjádření na pozitivní. Tezi Jancar vidí jako výsledek liberální univerzalizující perspektivy, chápající hlavní cíl feministického hnutí jako seberealizaci založenou na hyperindividualismu. Oproti tomu Ghodsee společně s Amy Boroy²⁴ tvrdí, že feministické politické projekty nepotřebují vytvářet individuální, autonomní subjekty a že (pokud neuplatníme liberální východisko) se dá říci, že ženy mohou zažívat zlepšení materiálních podmínek svých rodin, komunit a dokonce států jako součást vlastního sebenaplnění. Ačkoli se jedná o podnětnou interpretaci, která by stála za další výzkum, v argumentaci Ghodsee je opět založena na zjednodušujícím předpokladu sporu mezi liberalismem a socialismem, v němž zaměňuje politiku jednotlivých socialistických států za teoretický obsah těchto dvou politických koncepcí.

V případě Československa se totiž již v šedesátých letech začalo debatovat o tom, že prosazování právní a ekonomické genderové rovnosti k emancipaci žen nestačí.²⁵ Socioložka Jiřina Šiklová mluvila o druhé fázi emancipace a na příkladu konfliktu zaměstnanecké a mateřské role žen upozorňovala na psychologický faktor emancipace a problém „subjektivního vztahu ženy k sobě samé“. Stát měl podle ní snížit pracovní dobu žen, nebo jim umožnit doplňující studium v rámci pracovní doby, „a tím částečně kompenzovat handicap daný jejich mateřstvím“. Cílem těchto opatření mělo být, aby se ženy mohly realizovat jak v práci, tak mít dobrý pocit ze své mateřské role, která není na úkor práce zanedbávána.²⁶ Jedna z kapitol akčního programu Československého svazu žen z roku 1968 se také věnovala tématu osobního rozvoje ženy, v němž byla otázka

²² Betty Friedan, *The Feminine Mystique* (New York: W. W. Norton and Company, 1963); Betty Friedan, *The Feminine Mystique*, přel. J. Kočová (Praha: Pragma, 2002).

²³ Barbara Wolfe Jancar, *Women Under Communism: A Cross-National Analysis of Women in Communist Societies* (Baltimore: John Hopkins University Press, 1978), s. 206, 207.

²⁴ Amy Borovoy, Kristen Ghodsee, „Decentering Agency in Feminist Theory: Social Democracy, Postsocialism, and the Re-engagement of the Social Good“, *Women's Studies International Forum* 35 (2012), s. 153–165.

²⁵ Jedná se o základní rámec emancipace žen formulované Friedrichem Engelsem. Srov. Friedrich Engels, *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*, přel. Pavel Levít, Jaroslav Bílý (Praha: Mladá fronta, 1967).

²⁶ Jiřina Šiklová, „Je vysokoškolské vzdělání žen přínosem?“, *Literární noviny* 14 (1965), č. 28, s. 7.

jejího sebeuplatnění formulována v kontextu objektivní i subjektivní problematiky ženy.²⁷ Tento postoj v sobě v dobové rétorice obsahoval i marxistické východisko, kdy „kvantitativní změny“ (růst vzdělanosti, zaměstnanosti) v otázce postavení žen v průběhu padesátých a šedesátých let přispěly k proměně kvality ve společenské základně – k novému vztahu žen ke společnosti a k sobě samým.²⁸

V návaznosti na argumentaci Ghodsee se nabízí otázka, jestli státní ženské organizace nemohly mít v určitém smyslu emancipační vliv na své členky podobně jako „consciousness-raising groups“ na Západě. Wang Zheng na lokálních pobočkách čínské státní ženské organizace v padesátých letech ukazuje, jak místní ženy z nízkých sociálních vrstev po tom, co se staly jejich členkami, poprvé zažívaly pozici „mluvících subjektů“ (což pravděpodobně přispělo k jejich sebevědomí a pocitu vlastní sebehodnoty) a že na jejich rozhodnutí k členství měl pozitivní podíl právě i gender – ženské organizace byly kolektivy bez mužských členů.²⁹ Stejně tak je otázkou pro budoucí výzkumy, jestli účast umělkyní na státních kolektivních výstavách propagujících ženskou problematiku v socialistických státech mohla být pro ně samé platformou pro vyjadřování vlastních zájmů.³⁰

Socialistický Východ byl lepší než minulý/současný liberální Západ

Ghodsee svou argumentaci o podobě socialistického projektu staví spíše jako municí pro kritiku současné americké politické situace a sociální politiky, než že by se jednalo o seriózní analýzy dobových pramenů. Tento postoj ještě více vyhřezává v její předchozí popularizační knize,³¹ z níž jsou určité pasáže zahrnuty i v *Second World, Second Sex*. V úvodu *Second World* autorka tvrdí, že ženy žijící v socialistických státech měly prospěch z progresivní legislativy mnohem dříve než ženy na Západě. Vyjádření o pro-

²⁷ Eva Štolbová, „Společně i rozdílně“, *Vlasta* 22 (1968), č. 33, s. 7.

²⁸ Srov. *ibid.*; „Beseda o ženách“, *Květy* 119 (1968), č. 24, s. 6. O jak mainstreamový názor se v té době jednalo, svědčí replika prodavačky Anny Holubové z jednoho z nejsledovanějších seriálů sedmdesátých let, v níž v reakci na situaci ve svém manželství říká: „My jsme se vždycky učili, že žena bude svobodná, až bude na muži hospodářsky nezávislá. Nezávislá jsem, svobodná ne.“ Srov. *Žena za pultem. Příběh šéfova syna*, 10. díl (režie Jaroslav Dudek, 1977).

²⁹ Zheng, „State Feminism?“. Srov. Basia A. Nowak, „Where Do You Think I Learned How to Style My Own Hair?‘ Gender and Everyday Lives of Women Activists in Poland’s League of Women“, in Shana Penn, Jill Massino (eds.), *Gender Politics and Everyday Life in State Socialist Eastern and Central Europe* (New York: Palgrave Macmillan 2009), s. 45–58.

³⁰ Mezinárodní rok ženy v roce 1975 byl mj. také první událostí, k jejíž příležitosti se pořádaly výstavy propagující genderovou rovnost v socialistických, kapitalistických a tzv. rozvojových zemích zároveň. Srov. Marianna Placáková, Eva Skopalová, „Ženy vystavující, ženy vystavené. Oficiální výstavní politika v období tzv. normalizace“, *Sešit pro umění, teorii a příbuzné zóny* 19 (2019), č. 26, s. 86–118.

³¹ Ghodseeová, *Proč mají ženy za socialismu lepší sex*.

gresivnější pozici Východu oproti Západu pak zazní v citování pamětnických výpovědí na konferenci v Mexico City v roce 1975 – a to z obou stran delegací, jak od Američanky Arvonne Fraser, tak Bulharky Marii Dinkové (s. 155). V jednotlivých případových studiích se ale podrobnější komparace mezi Východem a Západem nenachází. V případě USA se navíc Ghodsee věnuje hlavně padesátým a šedesátým létům, u Bulharska ale létům sedmdesátým.

Tento výběr jako by vybízel k domněnce, že Ghodsee toto rozvržení zvolila záměrně k podpoření a vyhocení svého argumentu, kdy v případě USA ukazuje hrubý antikomunismus padesátých let (v roce 1956 například začala FBI se sledováním ženských organizací, které na konci šedesátých let začala infiltrovat) a u Bulharska volí až sedmdesátá léta, která s nástupem Lagadinové do funkce VBŽH chápe jako progresivní zvrát v místním prosazování ženské otázky (podkapitola „The Revolution Begins“). Podrobnější komparace prosazování například jednoho konkrétního zákona souvisejícího s postavením žen v americké a bulharské legislativě a s přihlédnutím k roli místních feministických hnutí a studené války (což je v knize v americkém případě okrajově načrtnuto) by přitom byla pro současný výzkum mimořádně přínosná.

Kromě pamětnických výpovědí vypovídajících o progresivitě Východu je v knize otisknuta nedatovaný citát Eleny Lagadinové z interní zprávy pro ÚV BKS, v němž píše, že OSN jmenovala Bulharsko v Mezinárodním roce ženy v roce 1975 modelovou zemí, v níž byla otázka žen, dětí a rodiny vyřešena zatím nejprogresivnějším a nejhumánnějším způsobem. Dále zde Ghodsee odkazuje na socioložku Innu Leykin,³² podle níž v roce 1970, kdy byl v Bulharsku navržen nový systém ekonomické podpory mateřství, neexistovala obdobná zákonná opatření v žádné jiné socialistické zemi. Zrovna ale například Československo mělo stejnou ekonomickou podporu mateřství (dvouletá mateřská dovolená, porodné, přídatky na děti, započítání období strávené s dítětem do ženina důchodu) zavedenou o něco dříve³³ a v otázce využívání a dostupnosti mateřských školek na tom bylo dokonce lépe než Bulharsko (Ghodsee uvádí dobovou anketu, podle níž v roce 1968 navštěvovalo v Bulharsku mateřské školky a jesle 23 procent dětí, zatímco v Československu v té době navštěvovalo jen mateřské školky 60 procent dětí³⁴). Mimo faktických rozporů je problematická hlavně autorčina argumentace, v níž slučuje

³² Inna Leykin, „Population Prescriptions: State, Morality, and Population Politics in Contemporary Russia“, dizertační práce (Providence: Brown University, 2012).

³³ Havelková, „Tři stadia genderu v socialistickém právu“, s. 65, 66. Širší systém příspěvků na péči o děti byl zaveden již v roce 1967 v Maďarsku, v Československu v roce 1970, Bulharsku v roce 1973 a o tři roky později v NDR. Srov. Godfrey Baldwin, *Population Estimates and Projections for Eastern Europe: 1950–2000*, in *East European Assessments (part II)* (Washington: U. S. Government Printing Office 1981), s. 252–256.

³⁴ Statistická ročenka ČSSR, 1964–1971, in Alena Wagnerová, *Žena za socialismu* (Praha: SLON, 2017), s. 133, 134.

pamětnické výpovědi, oficiální dokumenty a závěry dalších badatelů bez kritického přístupu nebo jakéhokoli náznaku jejich interpretace nebo problematizace s jednoduchým cílem ukázat progresivní pozici Bulharska.

Dobrý příklad, jakým způsobem Ghodsee ve své interpretaci postupuje, je otázka interrupce, kterou Bulharsko podobně jako ostatní socialistické státy legalizovalo již v roce 1957.³⁵ Počátkem sedmdesátých let ale stát omezil k interrupci přístup, což se ale autorce v její argumentaci o progresivní bulharské genderové politice sedmdesátých let nehodí. Jelikož vyjádření ambivalence socialismu si Ghodsee povoluje jen v okrajových zmínkách, potřebuje tento krok bulharské vlády obhájit. Vypočítává tak, že se to stejně týkalo jen omezeného množství žen (těch vdaných, které měly méně než dvě děti), že doktorská komunita odmítala tento zákaz dodržovat a že ženy toto nařízení mohly stejně jednoduše obejít. Současně cituje Elenu Lagadinovou, která jí v roce 2012 řekla, že ona je proti zákazu potratů. Ghodsee tento citát sice nijak nekomentuje, ale jeho zasazení v tomto kontextu jako by u čtenáře mělo implikovat, že když si to Elena Lagadinová myslí v roce 2012, tak pravděpodobně i VBŽH, jehož byla v sedmdesátých letech předsedkyní, zastával k zákazu potratů negativní postoj.

Soustavná kritika liberalismu a obhajoba socialismu je v interpretacích Ghodsee problematická i v tom smyslu, že sama autorka z liberalismu vycházející schémata ve svých hodnoceních občas používá. Rozdíl mezi Východem a Západem tak například definuje tak, že na Západě si ženy na rozdíl od socialistických zemí mohly vybrat, jestli budou v domácnosti (v socialistických státech navíc ženy v domácnosti být mohly). Zároveň svou tezi o socialistických aktivistkách podrývá tím, když tvrdí, že ženy ve státních ženských organizacích používaly odkazy a citace Marxe a Engelse jen naoko, aby se vyhnuly cenzuře a mohly prosazovat vlastní zájmy, které mohly být ÚV BKS chápány jako buržoazní. Jaké zájmy to ale vlastně byly – jestli socialistické, nebo jiné, zde ale Ghodsee blíže nespecifikuje.

Spojení socialistického Východu s globálním Jihem

Hlavní část knihy Ghodsee věnuje popisu zmiňovaných tří konferencí uspořádaných OSN na podnět socialisticky orientované Mezinárodní demokratické federace žen. Delegace jednotlivých států na těchto velkých akcích tvořily především ženy (konference v Mexico City v roce 1975 se zúčastnilo 125 států, z jejichž delegací bylo přes 70 procent žen – přibližně čtyři tisíce). Na příkladu jednotlivých jednání Ghodsee ukazuje konflikty mezi západními liberálními demokraciemi a koalicí socialistických států a tzv. rozvojových zemí. Jádrem jejich sporu spočívalo v tom, že západní státy se snažily projednávat pouze ženskou otázku bez politického, ekonomického a sociálního kontextu (vzdělání a zaměstnanost žen, jejich reprezentace ve veřejné sféře, sexismus atd.),

³⁵ Barbara Havelková, *Gender Equality in Law: Uncovering the Legacies of Czech State Socialism* (Oxford: Hart, 2017), s. 37.

zatímco Východ a globální Jih chtěly řešit politické otázky imperialismu, kolonialismu a apartheidu. Jedním ze sporů tak například bylo, jestli se má v jedné z deklarací objevit slovo sionismus vedle rasismu.

Interpretace politických snah žen z Východu a globálního Jihu pouze jako cílené propagandy Sovětského svazu Ghodsee kritizuje jako výsledek liberální perspektivy. Jejich upřednostňování otázky rasy, třídy, etnicity nad ženskými zájmy naopak chápe jako součást řešení ženské otázky a příklad intersekcionality. Svou tezi o tom, že zde ženy prosazovaly své zájmy, ale současně popírá, když píše, že pouze reprezentovaly své státy a reprodukovaly politiku svých vlád, řízených muži. Stejně tak v textu neukazuje, jak a jestli například jednotlivé přijaté deklarace o postavení žen, ke kterým se státy jednotlivě zavazovaly, měly nějaký reálný vliv na lokální situace žen. V tomto smyslu pak popis konferencí Ghodsee vyznívá v opačném smyslu, než si sama předsevzala, a to sice jako formální politická jednání, na nichž se vůči sobě rétoricky vymezovaly dva různé politické bloky. Podobně i argument o prosazování „intersekcionality“ žen ze socialistických zemí zde jen okrajově načrtává a podrobnější analýza se v knize nenachází (v případové studii o Bulharsku toto téma úplně absentuje).

Nejprínosnější částí knihy je popis mezinárodní spolupráce ženských organizací – především mezi Bulharskem a Zambii. Ta získala nezávislost v roce 1964 a mezi léty 1970 až 1973 byla součástí Hnutí nezávislých států, dostávala ale podporu a spolupracovala nadále i se zeměmi ze Západu a Východu. Ghodsee zde například popisuje měsíční školení pro ženy z Afriky a Asie, organizované v osmdesátých letech v Bulharsku pod vedením Výboru bulharského ženského hnutí a Mezinárodní demokratické federace žen, která je měla mj. prakticky připravit na lepší vedení ženských organizací ve vlastních zemích (učily se, jak psát projevy, tiskové zprávy, mluvit do médií, organizovat sjezdy). Rovněž ukazuje, jak na začátku osmdesátých let pomáhalo Bulharsko zavádět v Zambii na požadavek místní ženské organizace systém dětských školek.

Na obecnější rovině argumentace ale Ghodsee ve svém tezevitěm uvažování dochází občas až k absurdním závěrům. Jedním z nich je, že osobní zkušenost žen ze socialistických států s africkými ženami, bojujícími proti koloniálním režimům (například v Angole, Namibii, Rhodesii), je mohla inspirovat k působení v disentu na konci osmdesátých let. Stejně tak tvrdí, že ženy pracující ve státních ženských organizacích se po roce 1989 v Bulharsku stáhly z veřejného prostoru, odchovaly ale mladší generaci aktivistek, které se však v nových neziskových organizacích odmítaly ke svým předchůdkyním hlásit (což vidí jako výsledek liberální perspektivy). Ačkoli v případě Bulharska možná existovala větší personální kontinuita před rokem 1989 a po něm, slučovat v socialistických státech aktivismus žen z oficiálních struktur s aktivismem žen v disentu, které vůči sobě z podstaty věci stály v opozici a mezi jejichž tábory k personálním přesunům během sedmdesátých a osmdesátých let (alespoň v případě Československa) nedocházelo, je dost problematické. Současně by to implikovalo představu, že aktivistky v devadesátých letech (často navazující na svou činnost v disentu před rokem 1989), které zakládaly a působily v mnoha neziskových organizacích – Dana Němcová (Poradna pro uprchlíky),

Jiřina Šiklová, Jana Hradilková (Gender Studies), Otta Bednářová, Olga Stankovičová (Výbor dobré vůle Olgy Havlové), byly ve svém aktivismu odchované Marií Kabrhelovou a jejími kolegyněmi.³⁶

Na druhou stranu by stálo za to prozkoumat tezi Ghodsee o spojenectví mezi ženami ze socialistického Východu a globálního Jihu v kontextu disentu v socialistických zemích. Exulantka Zdena Salivarová-Škvorecká například na konci osmdesátých let popsala svůj zážitek z návštěvy feministického knižního festivalu v Montrealu, kam byla pozvána jako nakladatelka, publikující mj. i tituly československých autorek.³⁷ V popisu různých feminismů zastoupených na konferenci vystavila vlastní pozici citátem neoficiální spisovatelky Lenky Procházkové: „Nejdříve musí být svobodná společnost a pak můžeme mluvit o svobodách žen.“ Jedná se o často zmiňovaný postoj žen v disentu, který se v základním východisku shodoval s oficiální politikou socialistických států s tím rozdílem, že prvně zmiňovaná pozice ztotožňovala útlak s omezením práv a svobod jednotlivce socialistickým státem, zatímco druhá chápala útlak jako rasovou a třídní diskriminaci spojenou se západními liberálními demokraciemi. Ačkoli Salivarová-Škvorecká zastávala liberální pozici v hodnocení tehdejších politických systémů, je zajímavé, že se na zmíněném festivalu o západním liberálním feminismu řešícím především psychosexuální tematiku vyjadřovala značně posměšně. Pozitivně se naopak identifikovala s pákistánskou aktivistkou Khawar Mumtaz, ženami z Indie a z dalších tzv. rozvojových zemí, které podle ní řešily důležitější problémy.

V případě československého disentu nebyly takovéto konfrontace s aktivistkami z globálního Jihu možné a disent se ani o situaci žen v tzv. rozvojových zemích nezajímal, důležitá je zde ale zmíněná otázka identifikace – jestli pro ženy z neoficiálních struktur (i obecně pro občanky socialistických států) nebylo snazší a přijatelnější se ve svých emancipačních snahách identifikovat spíše s ženami z globálního Jihu než Západu. Tato otázka se vztahuje i na devadesátá léta, kdy začalo docházet k větším mezinárodním kontaktům. Například Jiřina Šiklová byla s aktivistkami ze Západu tehdy často ve styku mj. i díky své roli při zakládání neziskové organizace Gender Studies. Ve svých vzpomínkách se dnes vyjadřuje o západních feministkách, které tehdy do České republiky přijížděly a měly podle ní potřebu místním ženám radit, co a jak si myslet a dělat, velmi nevybíravým způsobem.³⁸

³⁶ O kontinuitě sporu mezi státními ženskými organizacemi a aktivistkami „zdola“ po roce 1989 vypovídají vzpomínky Zdeňky Hajné, předsedkyně Českého svazu žen v devadesátých letech, v nichž vzpomíná na listopadové demonstrace zaměřené proti Svazu, stejně tak jako na pozdější „mediální útoky“ Jiřiny Šiklové na ČSŽ. Srov. Zdeňka Hajná, *Ženy v sametu. Český svaz žen v časech změn* (Praha: Hidoval 2001), s. 98.

³⁷ Zdena Salivarová-Škvorecká, „Nečekané pozvání“ (1988), in: Zdena Salivarová, Vladimír Drha, *Anně K. je zima a další texty* (Společnost Josefa Škvoreckého: Nové Město nad Cidlinou, 1992), s. 38–40.

³⁸ Osobní rozhovor M. P. s Jiřinou Šiklovou, jaro 2016. Negativní zkušenost se západními aktivistkami a organizacemi, které měly potřebu Češky „vzdělávat“, popisuje i Zdeňka Hajná ze

Možnosti dalšího výzkumu

Ačkoli jsou autorčiny závěry často formulovány problematicky, výchozí pozice Ghodsee, kdy se u interpretací jednotlivých badatelů snaží rozkrývat politické pozadí jejich argumentů, je pro další studium socialistického projektu užitečná.³⁹ Komparace úspěšnosti jednotlivých politických režimů je sice ze své podstaty problematická, pokud by ale člověk na tuto argumentaci přistoupil, dá se například říci (ve shodě s Ghodsee), že se badatelé a badatelky shodují na „progresivitě“ socialistických zemí oproti západním liberálním státům v období padesátých a raných šedesátých let (v případě legislativy legalizace potratu, liberalizace rozvodu nebo např. progresivního výzkumu ženské sexuality a marxistické kritiky vizualizace ženského těla).⁴⁰ Komplikovanější je to ale s interpretacemi genderových politik socialistických států sedmdesátých a osmdesátých let, diskutovaných a postupně zaváděných v šedesátých letech a později.⁴¹ Tyto politiky jsou často interpretovány jako konzervativní obrat, v němž byla akcentace pracovní role ženy nahrazena její rolí mateřskou, opět tradičně spojenou s domácí sférou.⁴² Oproti nim chápe Ghodsee zavádění těchto politik jako progresivní státní politiku, zajišťující ženám sociální jistoty. Ačkoli je autorčin argument formulován především jako kritika současné americké politiky, která dodnes placenou mateřskou dovolenou neuzákonila, mohli bychom se v návaznosti na její argumentaci nově ptát po podstatě „normalizační“ politiky a jejího reálného dopadu na život žen a po tom, jestli některé z dnešních kritických interpretací nevycházejí z liberálních pozic jejich autorů a autorek.

Mezi tyto argumenty by mohla patřit například stereotypní teze Kateřiny Liškové o zavádění již zmiňovaných štedrých sociálních mateřských opatření na konci šedesátých a na začátku sedmdesátých let jako cesty, kterou se stát snažil „uplatit“ československou společnost a konsolidovat politickou situaci po roce 1968.⁴³ V analýze sexuologického

své praxe v Československém svazu žen v devadesátých letech. Srov. Hajná, *Ženy v sametu*, s. 50.

³⁹ Více k možným tématům budoucího výzkumu genderové politiky za státního socialismu srov. Hana Havelková, „Náměty k diskusi o českém genderovém kontextu“, in Věra Sokolová, Luba Kobová (eds.), *Odvaha nesouhlasit: feministické myšlení Hany Havelkové a jeho reflexe* (Praha: Fakulta humanitních studií UK, 2019), s. 180–197.

⁴⁰ Srov. Havelková, „Tři stadia genderu“, s. 48; Kateřina Lišková, *Sexual Liberation, Socialist Style: Communist Czechoslovakia and the Science of Desire, 1945–1989* (Cambridge: University Press 2018), s. 137, 138; Marianna Placáková, „Socialistický akt. Marxismus a teorie fotografie šedesátých let“, *Sešity pro teorii, umění a příbuzné zóny* (přijato k publikaci).

⁴¹ Srov. Robert J. McIntyre, „Pronatalist Programmes in Eastern Europe“, *Soviet Studies* 27 (1975), č. 3, s. 366–380.

⁴² Srov. Havelková, „Tři stadia genderu v socialistickém právu“, s. 48. Historička Malgorzata Fidelis uvádí, že ke změně paradigmatu došlo v polském případě již po roce 1953. Srov. Malgorzata Fidelis, „Equality through Protection: The Politics of Women's Employment in Postwar Poland 1945–1956“, *Slavic Review* 63 (2004), č. 2, s. 301–324.

⁴³ Lišková, *Sexual Liberation*, s. 178. V případě Liškové jde ale o nejednoznačné a paradoxní

diskurzu ve státním socialismu dále Lišková došla k závěru, že v padesátých letech experti propagovali partnerské sexuální vztahy založené na genderové rovnosti, zatímco během tzv. „normalizace“ se začala upřednostňovat genderová diferenciacie, vedoucí k stereotypizaci genderových rolí a podílející se na genderové nerovnosti.⁴⁴ Ačkoli esencializace „ženskosti“ byla jedním z průvodních jevů tehdejšího genderového diskurzu,⁴⁵ je otázkou, jestli teze o konzervativní „normalizaci“ není příliš zjednodušující a negativní pohled na toto období, vycházející z liberálních interpretačních pozic. Mainstreamový pohled na „normalizační rodinu“, jejíž členové se realizují v domácnosti, na chatě a v konzumním způsobu života, který zde Lišková reprodukuje (teze o „privatizaci rodiny“) a který v české společnosti přežívá od devadesátých let, přitom přímo vybízí k novým interpretacím.

Kromě nového pohledu na sedmdesátá a osmdesátá léta Kristen Ghodsee a další badatelé a badatelky⁴⁶ nově formulují otázku prosazování genderové rovnosti v socialistických státech. Jednou z oblastí budoucích výzkumů by tak mohla být mezinárodní dimenze prosazování genderové rovnosti – role Československa na mezinárodních konferencích věnujících se ženské otázce, v Mezinárodní demokratické federaci žen, tak mezinárodní styky s jednotlivými ženskými organizacemi jak ze socialistických, tak z tzv. rozvojových zemí (popřípadě těch ze Západu – např. návštěva Fanii Jordan a Angely Davis v Československu v roce 1971 a 1972⁴⁷). Otázkou je, jestli československé státní ženské organizace (ať již svou rolí v rámci Mezinárodní demokratické federace žen, či samy o sobě) mohly mít vliv na prosazování genderové rovnosti na Západě nebo na genderovou politiku států globálního Jihu (mimo úroveň podpisových akcí, petic a finanční moci – Fondu solidarity atd.).

stanovisko (kterými se její kniha vyznačuje), protože autorka zároveň tvrdí, že byly tyto reformy připraveny již během šedesátých let a „normalizační“ vláda je pouze za své vlastní prezentovala (s. 158).

⁴⁴ *Ibid.* (podkapitola „Forget Love. Marriage Only Works When Men Are Above Women“), s. 183. Diferencovanější a ambivalentnější pohled na „normalizační“ expertní (v tomto případě psychologický diskurz) na základě analýzy dobových manželských příruček viz: Ivan Vodočovský, Petra Klvačová, „Normativní podoby manželství v předlistopadové populárně-naučné literatuře“, in Havelková, Oates-Indruchová, *Vy vlastněný hlas*, s. 207–243.

⁴⁵ Placáková, „Člověk, nebo sexus?“.

⁴⁶ Např. Magdalena Grabowska, „Bits of Freedom: Demystifying Women’s Activism under State Socialism in Poland and Georgia“, *Feminist Studies* 43 (2017), č. 1, s. 141–168; Francisca de Haan, „The Global Left-Feminist 1960s: From Copenhagen to Moscow and New York“, in Chen Jian, Martin Klimke, Masha Kirasirova, Mary Nolan, Marilyn Young, Joanna Waley-Cohen (eds.), *The Routledge Handbook of the Global Sixties: Between Protest and Nation-Building* (Routledge: Abingdon, 2018), s. 230–242.

⁴⁷ Jiřina Šrámová, „Setkání s Fanií Jordanovou“, *Vlasta* 45 (1971), č. 47, s. 10, 11; Jiřina Šrámová, „Angelin dík matce“, *Vlasta* 46 (1972), č. 42, s. 4, 5. Srov. Sophie Lorenz, „Heroine of the Other America: the East German Solidarity Movement in Support of Angela Davis, 1970–73“, in Jian, Klimke, Kirasirova, Nolan, Young, Waley-Cohen (eds.), *The Routledge Handbook*, s. 548–564.

Dále by stálo za to navázat na výzkumy historiček Denisy Nečasové a Květy Jechové⁴⁸ a prozkoumat roli státních ženských organizací (Rady žen 1948–1950, Československého svazu žen 1950–1952, Výboru československých žen 1951–1967, Československého svazu žen 1967–1969, Českého svazu žen 1969–1989, Československé rady žen 1969–1974, Československého svazu žen 1974–1989) v jednotlivých obdobích a jejich možnosti v prosazování ženských zájmů ve státní politice. Zajímavý by v tomto smyslu byl mj. určitě příklad Československého svazu žen v letech 1967 až 1969 nebo výzkum působení ženských organizací na regionální úrovni.⁴⁹ Stejně tak by bylo přínosné věnovat se podrobněji vztahu mezi ekonomickými zájmy státu, expertními diskurzů a zájmy žen – ať již těch ve státních ženských organizacích (Libuše Háková), státních vědeckých institucích (Irena Dubská, Jiřina Šiklová), nebo novinářek (Helena Klímová), které byly především v druhé polovině šedesátých let na stranách časopisů (*Vlasta*, *Květy*, *Literární noviny* ad.) ke státní politice kritické, tak i občanek vyjadřujících se ke svému společenskému postavení v dobových anketách.

Pro analýzu tehdejšího aktivismu žen je zapotřebí nejen průzkum dobových archivních dokumentů, ale také provedení orálního výzkumu s tehdejšími aktérkami o jejich motivacích a roli jejich působení v ženských organizacích (či v jiném druhu aktivismu) v osobní rovině.⁵⁰ Kromě absentujících biografí jednotlivých předsedkyní ženských organizací (mezi něž patřily např. Anežka Hodinová-Spurná, Gusta Fučíková, Helena Leflerová, Miluše Fischerová, Jarmila Knoblochová, Marie Jarošová, Marie Kabrhelová)⁵¹ by stálo za to udělat rozhovory s ženami působícími v ženských organizacích na centrální i regionální úrovni nebo s redaktorkami ženského tisku.⁵² Dále se nabízí otázka

⁴⁸ Kromě již citovaných např. Denisa Nečasová, „Organizace žen v historické perspektivě 1948–1989“, in Havelková, Oates-Indruchová, *Vyvláštěný hlas*, s. 169–206; Květa Jechová, „Cesta k emancipaci. Postavení ženy v české společnosti 20. století. Pokus o vymezení problému“, in Oldřich Tůma, Tomáš Vilímek (eds.), *Pět studií k dějinám společnosti po roce 1945* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2008), s. 69–129. Dále např. Romana Pleslová, *Český svaz žen v Jihlavě (1967–1980) a organizácia Medzinárodného dňa žien a Medzinárodného dňa detí* [diplomová práce] (Brno: Masarykova univerzita, 2018).

⁴⁹ Např. Daniela Kučerová, *Činnost Českého svazu žen v integraci Romů na Českolipsku v letech 1970–1983* [diplomová práce] (Praha: Univerzita Karlova, 2018).

⁵⁰ Srov. „Rozhovor s Elenou N.“ (Libuší Mináčovou), in Zuzana Kiczková (ed.), *Paměť žien. O skúsenosti sebutvárania v biografických rozhovorech* (Bratislava: Iris, 2006), s. 166–198. V tomto případě Kiczková ale šéfredaktorskou roli Mináčové v ženském časopise *Slovenka* interpretuje z antikomunistických pozic negativně pouze jako disciplinaci československých občanek.

⁵¹ Nejznámější je v tomto ohledu popularizační a problematická kniha Jiřího Pernese: „Ženy přitahovalo kouzlo komunistického ideálu stejně jako muže. Vzhledem ke své citovosti většina z nich přistupovala k politice strany naprosto nekriticky a jejich nadšení spíše než u mužů přerůstalo ve fanatismus.“ Srov. Jiří Pernes, *Komunistky s fanatismem v srdci* (Praha: Brána, 2006), s. 5.

⁵² Kromě vysoce postavených žen v ženských organizacích se mezinárodních setkání mohly účastnit právě i redaktorky, které o akcích informovaly. Srov. Dana Braunová, „K rovnoprávnosti vede cesta míru. Z nairobského zápisníku redaktorky Vlasty“, *Vlasta* 39 (1985), č. 34, s. 2, 3.

aktivismu žen v rámci disentu a neoficiální scény, kde lze navázat na projekt *Bytová revolta* Marcely Linkové a Nadi Strakové, který skrze antologii obecných biografických rozhovorů s disidentkami bohužel k osvětlení ženské problematiky v disentu přispěl jen v malé míře.⁵³

K analýze ideového rámce postavení žen v socialistické společnosti ve vztahu k Západu a globálnímu Jihu by mohlo vést i zkoumání dobových československých diskurzů o mezinárodním postavení žen.⁵⁴ V tomto smyslu je zajímavý konec šedesátých a osmdesátých let, kdy se v časopise *Vlasta* objevovaly ankety o ženské emancipaci s aktivistkami a expertkami, které nepocházely jen ze socialistických zemí ani nereprezentovaly západní komunistické organizace.⁵⁵ K dalšímu výzkumu vybízí i přechod mezi osmdesátými a devadesátými léty, a to jak v rovině jednotlivých kariér žen (např. Marie Kabrhelová, předsedkyně Československého svazu žen, v průběhu roku 1989 ztratila většinu svých politických funkcí, na jaře 1990 byla vyloučena z komunistické strany a odešla do důchodu)⁵⁶, tak v rovině výzkumu aktivit a ideového zázemí jednotlivých organizací, jejich zániku (Československý svaz žen v roce 1990), kontinuity (Český svaz žen), opětovného založení (Ženský klub český v roce 1990 a Americký klub dam v roce 1996), či jejich politických ambic na začátku devadesátých let (politická strana ČSŽ Hnutí za rovnoprávné postavení žen v Čechách a na Moravě a Politická strana žen a matek Československa).⁵⁷ Stejně tak se nabízí zkoumat vztah českého aktivistického a akademického prostředí v devadesátých letech k socialistickému projektu genderové rovnosti a implementaci angloamerické genderové teorie do českého prostředí a její upřednostňování nad místní tradicí, k čemuž mj. přispívala ekonomická dominance západních států (systém grantů atd.).⁵⁸

⁵³ Linková, Straková (eds.), *Bytová revolta*.

⁵⁴ Např. Eva Procházková, „Iluze a pravda o americké ženě“, *Vlasta* 22 (1968), č. 4, s. 6, 7; Eva Štolbová, „Íránská žena ve znamení reformu“, *Vlasta* 24 (1970), č. 41, s. 4, 5; Zdeňka Zimová, „Africké ženy“, *Vlasta* 24 (1970), č. 8, s. 4, 5; „Co chtějí Američanky?“, *Vlasta* 24 (1970) č. 49, s. 5; Dana Braunová, „Emancipace: růže s mnoha trny. Křivé zrcadlo feminismu“, *Vlasta* 42 (1988), č. 15, s. 10, 11.

⁵⁵ Např. „Spor o ženu naší doby“ (Elisabeth Pfeil), *Vlasta* 22 (1968), č. 10, s. 7; Dana Braunová, Gabriela Převrtilová, Martin Mrnka, „Jaká je podle vás největší překážka širší ženské rovnoprávnosti ve vaší zemi?“ (Joan Acker), *Vlasta* 43 (1989), č. 17, s. 10.

⁵⁶ Pernes, *Komunistky*, s. 229, 230.

⁵⁷ Srov. Hana Hašková, Alena Křížková, „Rozhodčí a hráči: Vliv socio-ekonomické transformace a evropské integrace na ženské občanské skupiny“, in Hana Hašková, Alena Křížková, Marcela Linková (eds.), *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989* (Praha: Sociologický ústav AV ČR 2006), s. 81–102.

⁵⁸ Srov. Han Havelková, „Abstract Citizenship? Women and Power in the Czech Republic“ (1996), in Sokolová, Kobová (eds.), *Odvaha nesouhlasit*, s. 83–104; Jiřina Šiklová, „Pár poznámek ke změnám v postavení žen v České republice po převratu v roce 1989“ (2006), in Wagnerová, *Žena za socialismu*, s. 237.

Závěr

Knihy Kristen Ghodsee je především kritikou současného neregulovaného kapitalismu, nerovného rozdělení ekonomických zdrojů, přispívajících k genderové nerovnosti, a také mainstreamového liberálního feminismu jako pozůstatku „vítězství“ Západu nad Východem ve studenovělečném konfliktu. Jejím hlavním přínosem je zpracování mezinárodních poválečných kontaktů mezi ženskými organizacemi Bulharska a Zambie a debat na mezinárodních konferencích, pořádaných během Dekády pro ženy OSN (1976 až 1985), s důrazem na roli socialistických států a států globálního Jihu (především Bulharska a Zambie), jejichž „ženskou“ diplomacii i státní politiky zaměřené na postavení žen ve společnosti se snaží rehabilitovat.

V interpretační rovině dochází autorka v knize k mnoha zjednodušujícím a nepodloženým tvrzením, která jsou problematická z hlediska historiografie, v kritice současné americké politiky ale působí o dost efektněji. Ačkoli se tak může zdát, že autorka staví svou argumentaci jako „obhajobu“ politiky bývalých socialistických států, její přístup bez snahy hlouběji pochopit a analyzovat jejich společenskou a politickou poválečnou situaci svědčí spíše o instrumentalizaci „Východu“ pro současné politické debaty. Stejně tak se dají chápat její „antropologické vstupy“, v nichž v rámci globální sesterské solidarity popisuje svá přátelská setkání s protagonistkami knihy – bývalými členkami ženských organizací. Jedná se ale pouze o ženy z Bulharska a Zambie (ne z USA), v jejichž popisu se Ghodsee nevědomky dopouští orientalizace. Není se tak schopná vymanit ze západní perspektivy, kterou sama kritizuje. Přes zmíněné problémy se dá říci, že výchozí politická pozice knihy společně s načrtnutím tematických okruhů (reformulace aktivismu žen ve státním socialismu, možnosti a formy mezinárodní spolupráce ženských organizací ad.) je podnětná a mohla by inspirovat budoucí badatele a badatelky k analytičtější zaměřeným výzkumům.